

ОЛИВЕРА ВЕЛИМИРОВИЋ-ЖИЖИЋ
Др ЧЕДОМИР МАРКОВИЋ
ЈОВАН МАРИНОВИЋ

ЗНАЧАЈ И УЛОГА АРХЕОЛОГИЈЕ У КУЛТУРНОМ, ДРУШТВЕНОМ И ПРИВРЕДНОМ РАЗВОЈУ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Територија СР Црне Горе у археолошком погледу не представља неку посебну и издвојену цјелину коју би требало посматрати ван оквира ширих културних комплекса Југославије и Балкана, јер су развоји посвједочених култура управо резултат дјеловања комплексних збивања на једном ширем простору. У том контексту на тлу данашње Црне Горе откривени су материјални остаци везани за живот палеолитских и мезолитских група те неолитских гентилних заједница, а стечена су и богата сазнања везана за културе металног доба, када се формирају одређене етничке групације, од којих су за нас посебно значајни Илири. Период антике којим се залази у писану историју, документован је бројним археолошким налазима који потврђују значај географског положаја Црне Горе, јер се налази на размеђи утицаја између Истока и Запада, односно између јадранског културног круга и унутрашњости. На жалост, наша садашња сазнања о раном и развијеном средњем вијеку у археолошком смислу веома су оскудна, па се пред средњовјековну археологију постављају крупни задаци чији ће резултати бити и текако од помоћи у рјешавању бројних проблема наше средњовјековне историје.

Како археолошка наука у својој методологији сублимира резултате од посебних ка општим, то њен допринос у проучавању развоја друштва има посебан научни значај. Но, и поред тога што њени резултати вишеструко оправдавају своју корисну улогу у развоју друштва, они се у сасвим скромном обиму користе на ширем плану, посебно у подизању опште културе и образовања, јер су у свакодневној пракси доступни само малом броју стручњака. Археолошка наука мора се отворити и мора бити коришћена у разним и бројним облицима педагошког дјеловања, јер је, при-

мјера ради, тешко очекивати од аутора уџбеника нижег и средњег образовања квалитетан преглед или синтезу праисторијског или античког периода без коришћења резултата археолошке науке. Слично је и са публикацијама које се свакодневно појављују у виду прегледâ културног блага појединих регија у оквиру посебно популарних монографија градова, гдје осврте на археолошки материјал најчешће даје лаик за ту грану науке.

Посебно ваља истаћи да се археолошки резултати (који се појављују или као истражени археолошки локалитети и ареали на којима је „in situ“ презентирана археолошка грађа или као музејски фондови) користе недовољно у туристичкој пропаганди и туристичкој привреди. Чини се да би и у тој сфери археолошка наука пружила свој допринос.

Досадашњи развој археолошке науке у Црној Гори имао је углавном сличан развојни ток као и у другим дијеловима наше земље, без обзира на то што су њим и врста обављених радова у великом заостатку за другима. И поред тога, научни резултати са тла Црне Горе представљају у одређеним доменима археологије очит допринос југословенској, па и балканској, археолошкој науци.

Заостајање у развоју археолошке науке у Црној Гори за осталим републикама и покрајинама у Југославији у доброј мјери је резултат перманентно малобројног научног кадра ангажованог у археологији. Илустрације ради, довољно је рећи да је број стручних и научних радника у археологији Црне Горе тек недавно прешао десетицу. Међутим, мора се нагласити и то да ови стручњаци не покривају равномјерно читаву територију Републике и да је један број музејских институција још без археолога премда се већи број младих, дипломираних археолога налази на списковима СИЗ-ова за запошљавање.

Разлоге оваквог стања можда бисмо могли тражити и у очитој незаинтересованости музејских и других институција у којима је често присутан маћехински однос према свом научном кадру, посебно према археолозима, којима су најчешће ускраћене могућности истраживања, специјализација, студијских путовања, а често и само бављење научним радом, обично под изговором да то много стаје или да је научни рад приватна ствар појединаца. Мишљења смо да овдје треба тражити узроке због чега у Црној Гори постоје само један доктор археолошких наука и два магистра (од којих један у пензији). Чињеница је да на подручју Црне Горе постоји релативно разграната мрежа музејских институција, постоје два завода за заштиту споменика културе (Републички и Општински у Котору) и Археолошка збирка, али је, исто тако, евидентна и чињеница да у једном броју тих институција, посебно музеја, нема запослених археолога мада тога што ти музеји посједују археолошке збирке и претендују на њихово обогаћивање, или пак што одређени број институција претендује на археолошка истраживања (или се њима већ бави) иако нема одговарајући стручни и научни кадар. Често су саме археолошке збирке у музејима само основни пока-

затељи неке дјелатности а не материјал за научну обраду. Обично се при оснивању музеја, најчешће комплексног типа, прво приступа прикупљању експоната, а о потребном кадру размишља се тек на крају, или никако.

Поред недостатка кадра, археолошка наука у Црној Гори суочена је и са низом других проблема, који су, бар како сада ствари стоје, скоро нерјешиви. Један је од тих проблема недостатак одговарајуће опреме како за извођење археолошких истраживања, тако и за примјену одређених метода у овим истраживањима. Слободно се може рећи да свега неколико институција које се баве археолошким истраживањима посједује какав-такав фото-апарат и нивелир, и то би, по свему судећи, била и читава опрема којом располаже археологија Црне Горе. Не треба ни помињати да недостају одређени инструменти, апарати, алати, прибори и материјал, без чега се не могу прикупити потребни подаци нити примјенити нека анализа, као ни предузети неки неопходни конзерваторски захват на терену да би се драгоцен експонат спасио за науку. Срећом, таквих потреба до сада је било изузетно мало, али је ипак доста података неповратно изгубљено за науку.

Слична је, ако не гора, ситуација са опремљеношћу институција лабораторијском опремом потребном за кабинетски рад. Више од половине музеја нема чак ни приручне фото-лабораторије са прибором за снимање археолошких експоната, а да и не говоримо о микроскопима, лупама, камерама, приручним конзерваторским лабораторијама и сл., што све, поред омогућавања да се добијају научни закључци, помаже у стварању ваљане документације, односно стручне археолошке грађе.

Разне, често непремостиве, тешкоће у научноистраживачком раду у домену археологије представља и недостатак стручне литературе. У Црној Гори, при музејима или другим институцијама (Археолошка збирка и заводи за заштиту споменика културе) постоји нешто новије литературе, мада и то у веома скромном обиму, а понегдје чак ни толико, па је до потребног стручног и научног закључка веома тешко доћи. Посебна је невоља при том страна литература, која у Црној Гори, тако рећи, и не постоји, пошто је археолошка публицистика у нашој републици скоро замрла, тако да нема ни оне минималне могућности за размјену публикација. У сваком случају, и овај веома акутан проблем успорава развој археолошке науке у Црној Гори, односно њену афирмацију путем саопштавања резултата истраживања и, на основу њих донијетих, ваљаних стручних и научних закључака.

Вођење истраживачког рада у области археологије, као и чување, одржавање и презентацију археолошких локалитета и покретног археолошког фонда, повјерено је:

завичајним, односно подручним музејима, који најчешће имају само општински карактер,

Археолошкој збирци СРЦГ, која, иако специјализована институција за изучавање археологије, још нема ријешен статус, и поред тога што самостално егзистира више од 15 година,

Историјском музеју на Цетињу, кога, због основне концепције, посебно интересује средњовјековна археологија,

Републичком заводу за заштиту споменика културе, који, у оквиру својих компетенција, обавља тзв. заштитна истраживања,

Општинском заводу за заштиту споменика културе у Котору, који заштитна истраживања врши само на територији те општине, и

Одјељењу ЦАНУ за друштвене науке, које преко Одбора за археологију реализује одређен број научноистраживачких пројеката из археологије.

Планска и програмска организованост археолошких истраживања није досљедно спровођена нити је постојало до сада јединствено планирање и програмирање радова за цијело подручје Републике. Појављивали су се поједини програми, најчешће везани за институције са стране (Археолошки институт САНУ, Филозофски факултет у Београду и сл.). Као посљедица неразвијености наших стручних институција (недостатак стручног кадра, недовољна материјална средства, скучени услови за рад и др.) било је ослањања на развијеније институције са стране, док су програмске акције биле ограничене на локалне потребе појединих музеја и често биле везане за личну заинтересованост појединих археолога.

Почеци организованог дјеловања осјећају се тек од прије неколико година кроз стварање Одбора за археологију при ЦАНУ, гдје се предузимају први успјешни кораци ка обједињавању свих субјеката у планирању и утврђивању приоритетних задатака из домена археолошке науке. Међутим, ни рад тог Одбора више није довољан, јер је и он ограничен средствима, условима рада, кадром и сл. па ваља тражити неку нову форму, могуће на нивоу института за археологију при ЦАНУ, у коме би се стекли сви услови неопходни за квалитетно планирање и програмирање научноистраживачког рада и његову реализацију.

Археолошка истраживања која се тренутно изводе на подручју Црне Горе могу се у основи разврстати у двије групе. Првој би припадала она истраживања, скромна и по обиму и по уложеним средствима, која изводе поједини музеји и у којима учествује минималан број археолога, најчешће само један, док би другој групи припадала истраживања која се изводе по унапријед утврђеним програмима, дуже трају и имају републички карактер, јер се изводе на читавој територији Црне Горе под окриљем ЦАНУ. На жалост, ових других, дугорочнијих, истраживања, у којима учествује већи број археолога, сасвим је мало, односно у реализацији су само два, и то: „Археолошко рекогносцирање те-

риторије Црне Горе“, ради израде археолошке карте, и „Изучавање развоја културе Илира на подручју Црне Горе“. Но, и поред свих позитивних карактеристика које носи овакав начин извођења археолошких истраживања, мора се напоменути да он носи и низ негативности, које се односе, прије свега, на одређене субјективне околности које ремете правилно и континуирано истраживање. Ове субјективне слабости изражене су најчешће у неразумијевању поједини институција које онемогућавају својим археолозима активно учествовање у реализацији програма, јер из ових истраживања немају никакве директне користи, а одсуствовање се археолога финансијски не надокнађује. Из тих разлога долази до слабе координације између археолога и носиоца истраживања, слабе организованости, што све доводи до тога да програми касне и да се не реализују на завидном стручном и научном нивоу.

На другој страни стоје програми археолошких истраживања за чију се реализацију старају институције којима је једна од основних дјелатности управо научноистраживачки рад (музеји, Археолошка збирка СРЦГ и заводи за заштиту споменика културе). Услијед скромних средстава, њихови су програми сасвим минорни, често сачињени да би се на неки начин оправдало постојање музеја. Како од расположивих средстава зависе и обим и карактер истраживања, углавном се ради о мањим захватима с циљем да се утврде границе налазишта и његов значај, без претензија да се предузму дугорочнија, систематска истраживања. Већ је напоменуто да постоје покушаји да се овакав рад на неки начин превазиђе, и у томе су значајни напори које улаже ЦАНУ преко свог Одбора за археологију. Један је од таквих напора управо покушај међуакадемијске сарадње ЦАНУ и САНУ на заједничком истраживању античке Дукље. Но, и ту се обично испријечи често непремостиви фактор — недостатак финансијских средстава, коме увелико доприноси и наша слаба организованост, па се такви покушаји најчешће завршавају на декларативном нивоу.

Да није све тако песимистички, мора се истаћи чињеница да је стање на подручју приморја, кад је ријеч о археолошким истраживањима и постигнутим резултатима, нешто повољније (захваљујући унапријед донијетим закључцима о методологији обнове и ревитализације урбаних цјелина оштећених у земљотресу и значајнијих споменика културе, гдје је као један од битних предуслова за израду квалитетне пројектне документације потребно обавити и неопходна археолошка истраживања). Тако су на подручју старе Будве обављени обимни истраживачки радови који су дали ванредно значајне резултате, а слично је и у Котору, Херцег-Новом, Старом Бару и Улцињу, као и на већем броју споменичких комплекса и споменика. Наравно да на твом плану чекају још многи послови и, вјероватно, још много значајних резултата, који ће археологију Црне Горе приближити раз-

вијенијим републикама и покрајинама Југославије. Но то подразумемијева и пуно ангажовање цјелокупног кадра и свих заинтересованих субјеката који воде политику обнове погођеног подручја.

Да би се релативно аларманто стање у црногоској археолошкој науци отклонило и превладало, да би се најприје омогућило достизање југословенског нивоа, а затим и његово равномјерно праћење, поставља се, као неопходан задатак, прије свега, измјена опште климе за археолошку науку. Не смије се, као до сада, посебно у условима појачаних захтјева за што бржу обнову пострадалиог подручја у катастрофалном земљотресу, археологија и археолошка наука сматрати као неко нужно зло, које се мора толерисати, иако је, по схватањима многих фактора, чак и излишно.

Археологија и археолошка наука коначно мора постати равноправна, фундаментална наука која резултатима својих истраживања може да опредијели или ограничи неке видове друштвеног развоја. Затим је потребно да се изврши вертикално и хоризонтално повезивање постојећих или новостворених институција које се баве археолошким истраживањима (музеји, Археолошка збирка, заводи за заштиту споменика културе) у јединствену мрежу, способну за међусобно помагање и координацију акција у изради планова и програма археолошких истраживања, у вођењу кадровске политике, набавци опреме, стручне литературе и сл.

У даљој афирмацији и развоју археолошке науке у Црној Гори, поред планираног развоја музејске службе, једну од водећих и важних улога треба да одигра Одбор за археологију при ЦАНУ. Овај би Одбор морао да прерасте у јединствено координационо тијело способно да правилно усмјерава и повезује све акције на археолошким истраживањима, а у зависности од њиховог значаја и карактера.

Ради обезбјеђења финансијских средстава, за оживотворење такве флексибилне и, чини нам се, ефикасне археолошке службе у нашој Републици, не би требало тражити нека додатна средства, која би притискала и онако оптерећену привреду, већ се треба изборити да се од укупне масе средстава која се формира у општинским СИЗ-овима за културу и науку и у Републичкој СИЗ за културу, као и у Републичкој СИЗ за научне дјелатности, унапријед годишње издваја неки проценат за развој археолошке науке, наравно сразмјеран значају и густини археолошких локалитета у одређеној средини. На такав начин могло би се приступити остваривању дугорочне програмске политике и дугорочним акцијама на истраживањима археолошких локалитета по јединственом плану. Сви планови доносили би се у том случају за дужи период, најмање средњорочно, и то би био једини пут да се анулирају досадашње неравномјерности и ублажи хаотичност у археолошкој науци.

Остваривањем предњег довело би, сасвим извјесно, до побољшања незавидног положаја установа које се баве археолош-

ким истраживањима и археолошком науком, јер би се остварио неупоредиво бољи прилив и квалитет кадра, а истовремено би се створили услови за стварање неопходних истраживачких лабораторија, лабораторија за конзервацију и рестаурацију драгоцених археолошких експоната и сл. У истом циљу побољшала би се стручна и научна публицистика, што би довело до набавке неопходне стручне литературе и размјене искустава кроз различите видове контаката међу сличним, односно са сличним, институцијама у земљи и иностранству. Постигло би се, коначно, и то да археолошка наука изађе из досадашње сјенке и постане равноправан партнер осталим гранама науке у нашој Републици и да својим резултатима увелико допринесе не само упознавању наше дубље прошлости већ и формирању нових културних ресурса који би имали знатног утицаја на развој привреде, посебно туризма.

